

**O NEOPHODNOJ POTREBI ANGAŽOVANJA REPUBLIČKIH SEKCIJA
NAUČNOG DRUŠTVA ZA ISTORIJU ZDRAVSTVENE KULTURE JU-
GOSLAVIJE ZA PRIKAZIVANJE MEDICINSKE PROŠLOSTI NAŠE
ZEMLJE U IZDANJIMA LEKSIKOGRAFSKOG ZAVODA**

Relja V. KATIĆ

U *Medicinskoj enciklopediji* koju izdaje Leksikografski zavod, u članku M. D. Grmeka „Zdravstvene prilike do početka XIX veka“ (deo u poglavlju „Razvoj medicine na području Jugoslavije“), *Medicinske enciklopedije*, sv. 8, 1964., dat je prikaz medicinske prošlosti Jugoslavije. Polazeći od principa koji važe za ovakva izdanja, punim pravom se moralo očekivati da će taj članak sadržavati iscrpne informacije u vezi sa spomenutim pitanjem. Nažalost, on to ne može da pruži iz sledećih razloga: što je nepotpun i što sadrži greške. Koliko je on nepotpun, ja ću ovde ukazati samo na jednu činjenicu: tako npr. o medicinskoj prošlosti naroda Republike Makedonije, osim nekih prepričavanja, uzetih bez prethodnog proveravanja iz publikacije *Kristanova i Dujčeva* („Estestvoznaničeto v srednovekovna Blgarija, Blgarska Akademija na naukite, Sofija, Zbornik ot istoričeski izvori, 1954“), može se reći da se o njoj gotovo i ne govori. Koliko je to veliki propust o tome najbolje svedoči vrlo instruktivan članak u vezi sa ovim pitanjem za kasniji period *Z. Levntala* („Medicina u Makedoniji“, *Med. enc. 8, str. 229*). Velika je šteta što njemu nije dato da obradi celu medicinsku prošlost ove Republike, kao i naučnicima iz ove Republike čiji su radovi mnogo doprineli za bolje upoznavanje ovoga pitanja.

I pored toga što je većina dosadašnjih članaka M. D. Grmeka iz oblasti srpske srednjovekovne medicine nosila u sebi nedostatke, ja se nisam na njih osvrtao iz sledećih razloga: a) što sam smatrao da oni, kao prvi njegovi radovi iz ove oblasti, moraju imati nedostatke i b) što su u njima bila prikazivana manje značajna pitanja. Priznajem, da to i sada nerado činim. Nažalost, ovom prilikom morao sam odustati od ovoga zato što su greške koje sadrži ovaj članak takve prirode da iziskuju hitno ispravljanje. Osim toga, želja mi je i da pomognem autoru kako bi se izbeglo ponavljanje istih grešaka i u novim publikacijama Leksikografskog zavoda, koja treba da uslede. Ovo činim još i zato što se one ponavljaju gotovo u svim radovima M. D. Grmeka iz ove oblasti naše medicinske prošlosti. Pošto je prostor za štampu ograničen, ja ću se ovde zadržati samo na ukazivanje nekih krupnijih grešaka a ne i na druge nedostatke koje sadrže navedeni članci, jer bi nas to isuviše daleko odvelo s obzirom na ograničeni prostor za štampu.

1. Nesumnjivo je, da je za obradu ovoga pitanja, u prvom redu neophodno poznavanje bar najvažnijih objavljenih i neobjavljenih izvora, što sudeći po svemu, autoru nedostaje. Ovim bi se, između ostalog, mogla objasniti pogrešna tvrđenja M. D. Grmeka, da osim prepisa „Šestodnevna“, Jovana Egzarha iz 1263. godine, „postoji još jedan kasniji“ (*Med. enc. sv. 8, str. 205, red 47.*), kada se zna da pored pomenuta dva rukopisa postoje još četiri, isto napisanih sprskohrvatskoslovenskom recenzijom. Ta četiri rukopisa su: Br. 55 biv. Moskovske Sinodalne bib-

lioteke iz XV veka; br. 56, rukopis iste biblioteke iz XVI veka; Br. 58, iste biblioteke, rukopis iz XVII veka i jedan rukopis iz Zbirke grofa Tolstoja iz XV ili XVI veka (*Vidi: „R. Aitzemüller, Der Hexaameron des Exarhen Johannes, I, 1958, Graz“*, *Uvod, str. VII i table-fotokopije spomenutih rukopisa od str. 276—366*).

Nažalost, gornja pojava nije ograničena samo na objavljene izvore u inostranoj literaturi već i u domaćoj. To se vidi iz popisa korišćene literature autora navedene na kraju članka (str. 232), u kome se ne spominju ni neki vrlo značajni radovi ovakve vrste, bez čijeg se poznavanja ne može zamisliti obrada nekih problema naše medicinske prošlosti, a o kojima M. D. Grmek govori u ovom članku, na što ćemo ukazati docnije. Od njih ću ovde ukazati samo na dva najznačajnija: *R. Jeremić: „Medicinske prilike u Zemunu, Beograd, CHZ, 1937“*, i *R. Kovijanić i I. Slijepčević: „Kulturpi život Starog Kotora (XIV—XVII vijek), knjiga II, Ljekari, apotekari, apoteke, Cetinje, 1957“*, izdanje *Istorijskog instituta NR Crne Gore*.

Da je autor imao pri ruci navedene radove, verujem da mu se ne bi dogodile greške, koje će biti navedene u tačkama 4, 5, i 6.

Sudeći po nekim drugim autorovim člancima isto bi se moglo reći i za poznavanje istorijske geografije, koja je veoma potrebna za rad na istoriji medicine. Nesumnjivo, da bi se time mogle objasniti greške u tvrđenjima autora, da se *Prizren* nalazi u Makedoniji, a ne u Srbiji, manastir *Hodoš* u Srbiji, a ne u Rumuniji, itd. (*M. D. Grmek: „Les Sciences dans les manuscrits slaves“, etc, le 6 juin 1959, str. 36, red 10, str. 39, red. 1.*).

2. Osim ovoga M. D. Grmek ne komentariše ni izvore kako treba. To se najbolje vidi kako on komentariše mesta iz *Biografije St. Uroša III Nemanjića od G. Camblaka*, koja se odnose na mesto na kome se nalazila *Beogradska bolnica*. Po M. D. Grmeku, ona je bila navodno podignuta „uz katedralu“ (*Med. enc. sv. 8, str. 218, odozdo red 7*), što je netačno, jer se ona nalazila na sasvim drugom mestu od katedrale. Premda je, po mom mišljenju, sasvim beznačajno, da li se ova bolnica nalazila uz katedralu ili ne, kada se već govori o tome, onda je to trebalo reći onako kako stoji u izvoru, u kome je vrlo jasno rečeno da se ova bolnica nije nalazila uz katedralu, jer se u njemu veli sledeće: „I crkva velika (katedrala) je sa istoka grada . . . I ova je dakle mitropolija . . . koja je bila presto mitropolita beogradskoga . . . Zatim se dalje veli: „A sazida i stranoprijemnicu za bolne i crkvu u njoj u ime čudotvorca Nikolaja . . .“ itd. (*Stare srpeke biografije XV i XVII veka, preveo L. Mirković, SKZ, 265, 1936, str. 85—86*), itd.

3. Pored grešaka navedenih u ranijim tačkama, u spomenutom članku postoje i tvrđenja takve vrste koja su lišena svake osnove. Tako npr. njegov autor tvrdi da je grčki rukopis *Dioskuridovog kodeksa Srpske bolnice u Carigradu*, napisan za Aniciju Julijanu 512. godine, bio prvo svojina kralja Uroša Nemanjića II Milutina, što do sada još, osim njega, niko nije tvrdio. Ako je Zbornik bio svojina Srpske bolnice u Carigradu i prepovezač knjige „nosokomos Natanail“, možda našeg porekla, to nikako ne znači da je on bio svojina kralja Milutina osnivača bolnice. Isto tako je netačno i tvrđenje D. M. Grmeka da je kralj Milutin ktitor *Prodromovog manastira u Carigradu*, u kome je on samo podigao bolnicu („*Uostalom, upravo je srpski vladar osnovao manastir Prodromos i ujedno u njemu bolnicu*“, *Med. enc. sv. 8, str. 205, red 7*). Prema predanju *Prodromov* manastir je osnovan u doba vizantijskog cara Zenona (474—476), dakle još pre nego što su se Sloveni doselili na Balkansko poluostrvo, kad se u Carigradu nije ni znalo da postoji neki Stefan Uroš II Nemanjić. Za ovaj manastir zna se sigurno, da su ga 1204. g. držali krstaši, što pada u doba Milutinovog dede Stefana Prvovenčanog, kada

se on još nije bio ni rodio, jer on vlada od 1282—1321, godine (R. Janin; „*La Geographie ecclesiastique de l'Empire Byzantin, T. III, Les eglises et les Monasteros de Constantinople*“, Paris, 1953, 25°. Nažalost, na tvrđenja slične vrste nailazi se i u drugim radovima M. D. Grmeka, pa čak i onima saopštavanim na internacionalnim kongresima. Tako na prim. u *Zborniku radova (XVII° Congrès int. d'Histoire de la Médecine, Athènes, 1960, str. 326, red 12)*, stoji da je Uroš II Nemanjić podigao bolnicu u manastiru sv. Arhandela kod Prizrena, što je netačno, jer je nju podigao car Dušan (vidi povelju manastira sv. Arhandela kod Prizrena, St. Novaković: „*Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*“, SAN, Beograd, 1912.)

4. Poglavlje koje se odnosi na lekare u Srbiji i Crnoj Gori, naročito obiluje pogrešnim gledištima. Po M. D. Grmeku, najugledniji lekar u srednjovekovnoj Srbiji, bio je magister *Hieronimus de Sancto Miniato* („... od kojih se naročito istakao *Magister Hieronimus de Sancto Miniato*“), str. 206, red 6—18, odozdo). To je ličnost koja ni u medicinskom niti u političkom pogledu nije igrala nikakvu ulogu u Srbiji. Zar se jedan Hieronimus de Sancto Miniato, može staviti ispred Magistra Antoniusa, lekara kralja Dušana, čiji je ugled bio tako veliki, da je on zajedno sa njima prisustvovao sastanku sa grčkim carem Adronikom III u Radovištu (1336. g.) na kome su bila rešavana politička pitanja vrlo značajna po dalju sudbinu Vizantije i za koga se zna da je bio učeni lekar, jer mu je i posle njegovog odlaska iz Srbije tamo ostao jedan sanduk knjige (R. Katić: *Acta Hist. I/1961, 2, str. 135.*). To je jedini lekar u Srbiji koji je doživio ovakvu čast i za koga jedino znamo, od tadašnjih lekara koji su boravili u Srbiji, da se bavio i knjigom.

Svake osnove lišeno je tvrđenje autora „*da u Srbiji i Crnoj Gori nije sve do početka XIX veka bilo diplomiranih lekara*“ (Med. enc. sv. 8, str. 209, red 36.)

Da bi se videlo koliko je ovo tvrđenje netačno mi ćemo ovde navesti samo neke doktore medicine jugoslovenskog i italijanskog porekla koji su u navedenom periodu živeli i radili kao lekari u spomenutim oblastima Jugoslavije. *Magister Jacobus, miles et medicinae doctor de Messina*, živeo je u vremenu od 1437—1439, godine u Srbiji (za vlade Đurđa Brankovića), gde je i poginuo (R. Jeremić i J. Tadić: „*Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, II, Beograd, CHZ*“, 1939, str. 32); *dr Jovan Apostolović* u Novom Sadu, od 1759—1762. g. (samo njega spominje M. D. Grmek); *dr Jovan Živković* u Sremskim Karlovcima, od 1784—1885. g.; *dr Petar Miloradović*, od 1769—1789. g. itd. („*D. Rajković, Stari srpski lekari, Glas istine, 1884, 84; isti, Prvi Srbi doktori, Sv. Sava, Narodna čitanka s kalendarom za 1934, V, 52; U. Krstić, Petar Miloradović, prvi novosadrski lekar, Zbornik Matice srpske za jezik i književnost, 1960, VIII, 1—51, itd.*) U Crnoj Gori, u ovom periodu spominje se čak i jedan profesor medicine (1545. — „*excellens artium medicinae professor doctor Baptista Mangrella, phis magnifice Comm. Cathari*). Na teritoriji Crne Gore, do okupacije njenog primorskog dela od strane Austrije, živelo je i radilo, ne ni jedan doktor medicine, kako to tvrdi M. D. Grmek, već 34 doktora medicine. To je broj, koji je zajedno sa lekarima empiricima gotovo jednak broju lekara koji se u navedenom periodu spominju u Dubrovniku. Od ovoga broja, u vremenu od 1487—1691. godine, spominju se 24 doktora medicine, a od 1691—1790, još 10 doktora medicine. (R. Kovijanić i I. Stijepčević: „*Kulturni život Staroga Kotora, XIV—XVIII vijek, Ljekari-Apotekari-Apoteke, II, 1957, str. 26, 31, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50 i 51.*)

5. U ovom pogledu nisu daleko otišla ni izlaganja autora koja se odnose na jugoslovenske bolnice. Pre svega ovde želim da spomenem jednu vrlo značajnu činjenicu, a to je: da autor spomenutog članka nije uopšte ukazao na značaj srpskih bolnica XVIII veka, premda su one vrlo značajne za istoriju jugoslovenske medicine, jer su to bile bolnice, koje su osnivali Jugosloveni i čije je osnivanje ometao pobrobljivač. Od njih M. D. Grmek, bez ikakvog komentara spominje samo *Novosadsku bolnicu*, dok se o srpskoj bolnici u *Zemunu, Vršcu* i drugima uopšte ne govori. Kada su poslednje dve bolnice već našle mesto u delima mađarskih i nemačkih autora (J. Soopron; „*Monographie von Semlin und Umgebung Semlin, 1890, str. 355—356* i F. Mileker: *Povesnica Slobodne Kraljevske varoši Vršca, II, Pančevo, 1886, str. 271 — prevod sa nemačkog*) smatram, da im je tim pre bilo mesto u članku, koji je trebalo da predstavlja objektivni prikaz medicinske prošlosti Jugoslavije.

Nažalost, ni ovo prikazivanje nije moglo proći bez grešaka od kojih ću ja ovde spomenuti samo neke najznačajnije. Po M. D. Grmeku, prva bolnica u Zemunu otvorena je 1775. godine (str. 218, red 45.), što ne odgovara činjeničnom stanju, jer se ona spominje i pre ove godine i to: 1769. godine kao bolnica „*Graeci ritus non umiti i Raitzischen Lazaret*“. Ako je mislio na nemačku bolnicu (Deutches Spital), ni ona nije bila otvorena onog datuma koji navodi M. D. Grmek, već po Soopronu (str. 355) 1760. godine, ili po Jeremiću 2. juna 1758. godine. Ako je milio na *Gradsku nemačku bolnicu*, datum koji on navodi, isto tako se ne bi slagao sa stvarnim datumom njenog osnivanja, jer je ona bila otvorena naredbom austrijske komande od 25. februara 1784. godine. Dakle, opet ne 1775. godine. (R. Jeremić: „*Medicinske prilike u Zemunu, Beograd, CHZ*“, 1937. str. 34—35.)

6. Smatram da je u spomenutom članku učinjen veliki propust što nije istaknuto da su osim Dubrovnika, u doba postojanja jugoslovenskih država srednjeg veka, postojale gradske apoteke i u primorskim oblastima srpske srednjovekovne države i to u gradu Kotoru (R. Kovijanić i I. Stijepčević: *Kulturni život Starog Kotora XIV—XVIII vijek, knj. II, Ljekari-Apotekari-Apoteke, Cetinje, 1957, Izdanje Istorijskog instituta NR Crne Gore; i S. Mijušković i R. Kovijanić: Grada za istoriju srpske medicine, Dokumenti Katorskog arhiva, knj. I, 1964, Posebna izdanja SANU*“, *Odeljenje medicinskih nauka*). Neukazivanje na ove činjenice je za nas utoliko nerazumljivije što se u *Enciklopediji Jugoslavije* (izdanje iste institucije, koja je izdala i Medicinsku enciklopediju) jasno ukazuje da u spomenutom periodu, od 970. do 1371. godine, Kotor nije bio u vlasti Venecije (*Albania Veneta*), već u sastavu Srbije. (*Enciklopedija Jugoslavije, Leksikografski zavod, Zagreb, knj. 5, 1957, str. 346, red 9 odozdo i str. 347, 21. red odozdo*). Navedene činjenice su vrlo značajne ne samo za poznavanje istorije medicine Jugoslavije, već i njene kulturne prošlosti, jer one nepobitno govore da osnivanje i postojanje apoteka i gradskih fizika nije u svim oblastima današnje Jugoslavije koje su bile okupirane od Mletačke republike bilo vezano za njenu vladavinu u tim krajevima, već da su one postojale i u doba politički samostalnih srednjovekovnih jugoslovenskih država.

Navedene činjenice govore nesumnjivo da bi republičke sekcije *Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, morale imati odlučujuću ulogu u prikazivanju medicinske prošlosti pojedinih republika, jer se samo na taj način mogu izbeći nepotpuni prikazi naše medicinske prošlosti. Kada već postoji ovakva praksa za pisanje političke prošlosti naroda Jugoslavije, onda se ne bi smelo prepustiti volji pojedinaca ili njihovoj neobaveštenosti ni ovo tako značajno pitanje naše kulturne prošlosti.*